

Bozó Gyula

Diákok ötvenhatban

Salgótarjánban egy ideig csend, nagyon hosszúnak tűnő csend. Várakozás és tanácsatlanság. Információhiány, a Pestről érkező hírek várása. Amolyan: “nem tudni, mi a helyzet és nem tudni mi lesz?”-állapot. Ez jellemezte a várost az október 23-át követő napokban.

Első megmozdulásnak (vagy inkább kényszerű lépésnek) az tekinthető, hogy október 25-én, csütörtökön a megyei pártbizottság akkori épületében, a volt Bányakastélyban (a “Nagykastélyban”) megalakult az *Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság*. Létrejöttét Hajdu József, az MDP Nógrád Megyei Pártbizottságának első titkára kezdeményezte, aki ekkor még itthon tartózkodott, s talán nem is sejtette, hogy lába alatt néhány nap múlva mennyire forró lesz a talaj, s többedmagával a szomszédos Csehszlovákiába fog menekülni, és aki érezte azt is, hogy néhány nappal a budapesti események megindulása után valamit, mint a megye első emberének cselekednie kell, a változás élére kell állnia, mert így (csakis így) lehet kézben tartani a dolgok menetét. Másként erre már nincs esély. Új testület jött létre tehát, melynek vezetője maga Hajdu József lett.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság magát megyei szervnek tekintette, olyan koalíciónak, amelyben párttagok és pártonkívüliek egyaránt helyet kapnak. Az új szervezet alakuló létszáma (s ebben a pártonkívüliek aránya) nem ismert, mint ahogy nehezen idézhető fel ma már az alakuló ülés légköre, hangulata is. Egy döntés azonban biztosan született ezen az ülésen: mégpedig az, hogy

székhelyüket a Bányakastélyból a megyei tanács épületébe helyezik át. Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság tagjainak összetétele aztán gyökeresen megváltozott: a régi pártkáderek rövid idő alatt kikerültek belőle. Kítették őket.

Összességében megállapítható, hogy eredeti összetételében ez a szerv az események menetére jelentős hatást nem gyakorolt, meghatározó szerepe nem volt. Szerepe abban jelezhető meg, hogy rá alapozódhatott, belőle nőhetett ki az október 30-án létrehozott új vezetés, a Megyei Forradalmi Bizottság, s alakulhattak meg a településeken, az üzemekben, intézményekben azok az új, megváltozott összetételű szervek, amelyek a tanácsoktól átvették a hatalmat. E téren valóban történtek jelentős kezdeményezések az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság egyes tagjainak a részéről, akik másokat is bevonva, végigjárták a bányákat, s az üzemekben, hivatalokban megszüntették a pártszerveket, bezárták a pártirodákat. Ennek következtében október utolsó napjaitól a megyei, járási, városi pártszervek már semmiféle utasítást nem adtak ki.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság (Tanács) a következő felhívást intézte a megye lakosságához:

Felhívás Nógrád megye dolgozó népéhez!

Az 1956. okt. 26-án megalakult Nógrád megyei Ideiglenes Nemzeti Tanács felhívja megyénk, Salgótarján minden hazáját szerető becsületes dolgozóját, hogy a rend és nyugalom biztosítása érdekében mindent kövessenek el.

Ezért szükséges, hogy a karhatalmi szerveink mellé dolgozókból és az ifjúságból szervezett belső őrségnek mindenki engedelmességedjék.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanácsnak legfőbb célja, hogy a rendet és nyugalmat – amely alapja a szocialista demokracizmus további kibővítésének és a legszélesebb népi alapokon nyugvó szervek megválasztásának – minden körülmények között biztosítsák.

A közös nemzeti célokat szolgáló javaslatokat, követeléseket a különböző szervek és intézmények az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács székhelyére: Salgótarjánba (Megyei Tanács) juttassák el.

Salgótarján, 1956. október 26.

Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Tanács.

Középiskolások és kollégisták

bekapcsolódásának gondolata az események menetébe az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti bizottság megalakulásával egyidőben, tehát elég hamar felmerült. Az erre vonatkozó elképzelés minden valószínűség szerint a megyei tanács oktatási osztályán született. Az első lépést ugyanis a diákok felé az oktatási osztály vezetője tette meg, aki a megyei tanácsról személyesen ment át a pártbizottságra és a fiúkollégiumba, hogy az ezirányú tennivalókat ott megbeszélje. Nem az iskolákat kereste, mert azok ebben az időszakban már többnyire üresen kongtak, hanem a diákokhoz, mivel ott igazi élet, "nyüzsgés"

létezett; lakói ugyanis nem tudtak (és nem akartak) még vidéki lakóhelyeikre hazatérni.

– Azonnal válasszátok meg a képviselőiteket, hogy rajtuk keresztül ti is ott legyetek az új vezetésben! – mondta az osztályvezető az összegyűlt diákoknak. Közben a szemközti épületre mutatott, a "Nagykastélyra", tudva, hogy ott már órák óta ülésznak, a kialakult új helyzetről és a tennivalókról tárgyalnak.

A fiúkollégiumban ezt követően a diákság küldöttségét azonnal megválasztották. Elsőként Édes Györgyöt, a Madách Imre Gimnázium, majd ezt követően Ács Istvánt, a gépipari technikum tanulóját. A diákok rövid idő múlva a Bányakastélyba mentek át.

Az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság még ezen a napon újabb értekezletet tartott, amelyen már részt vettek a salgótarjáni diákság megválasztott képviselői is. A jelenlévők nagy egyetértéssel fogadták az új fejleményt. Hajdu József külön köszöntötte és aktív részvételre szólította fel őket:

– Arra kérünk mi idősebbek, és arra kérlek én személy szerint is titeket, édes fiaim, hogy vállaljátok a rátok háruló feladatokat! A rendet, a nyugalmat, a fegyelmet meg kell őrizni, s ehhez kell a ti segítségetek. Vállaljátok hát a fegyveres szolgálatot a rendőrséggel és a létrehozandó nemzetőrséggel karöltve! Együtt mindannyian. Gondolom, így elég lesz. Fegyvereket az ÁVH-nál bőven találtok magatoknak. Keressétek Angyal őrmagyot, ő majd segít nektek! Órszobának, bázishelynek a kollégium valamelyik helyiségét alakítsátok ki! Az ott megfelelő lesz.

Hajdunak kimondottan tetszettek a fiatalok. Frissnek, tettekreseknek látta őket. Különösen Édes Györggyel szimpatizált az első perctől fogva, ezért őt azonnal javasolta az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságba. Egyenesen a vezetésbe, a felnőttek közé. Mivel ellenetés nem volt, így Édes György október 26-án tagja lett az új szervezet vezérkarának. És amikor a döntés megszületett arról,

hogy az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság a Bányakastélyból átteszi székhelyét a megyetanács épületébe, Édes György, a salgótarjáni diákság választott képviselője, úgy ment át a többiekkel a megyei tanácsra, mint a bizottság rendes tagja.

*

ÉDES GYÖRGY a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium végzős hallgatója ekkor, kollégista. Október 26-án bevásztják az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságba, mint a középiskolák diákságának képviselőjét, majd ezt követően, október 30-án a megyei tanács épületében alakult Megyei Forradalmi Nemzeti Bizottságba is. Október 26-án Hajdu József, a megyei pártbizottság első titkára neki és Ács Istvánnak – mint a salgótarjáni diákság képviselőinek – személyesen átadja megbízatásukat. Jó szervezőkészséggel rendelkező, talpraesett fiatalember. 1956 októberében rendszeres kapcsolatot tartott fenn a katonatisztekkel és a megyei rendőrfőkapitányság akkori vezetőivel, például SZÉKELY ANTAL rendőrszázadossal. Tagja annak a megyei küldöttségnek, amely november első napjaiban Miskolcon járt a kapcsolatfelvétel és az együttműködés szélesítése céljából. A november 4-i szovjet beavatkozás után egy ideig az Acélárúgyár munkástanácsának vezetőivel működött együtt, majd 1956 végén elhagyta az országot.

*

ÁCS ISTVÁN a salgótarjáni gépipari technikum negyedikes tanulója volt 1956-ban. Kollégista ő is. A diákság képviselőjeként október 26-án Édes Györggyel együtt bevásztják az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottságba. Október 27-én kevésbé sikerült beszédet mondott a megyei pártbizottság épülete előtt az ott

összeült mintegy három-négyszáz fő tömegnek. November 4-én a reggeli órákban néhány társával együtt katonai egyenruhákat hozott a megyei kiegészítő parancsnokságra a fiúkollégiumba. Pár napig a salgótarjáni nyomdánál teljesít nemzetőrszolgálatot. Ezidőben részt vett a sajtótermékek terjesztésében is. 1957-ben sikeres érettségi vizsgát tett a salgótarjáni gépipari technikumban.

*

Október 26-ának eseményei azonban nem értek véget az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság megalakulásával. Az esti órákban – körülbelül 18 órakor – többen a megyei pártbizottság épülete, a Bányakastély elé mentek. Az emberek hangosak voltak, különböző jelszavakat kiabáltak, szovjet- és szocializmusellenes kijelentéseket tettek. Néhányan behatoltak az épületbe is, ahol Hajdu Józseffel is beszéltek. (Ez a tömegmegmozdulás, a résztvevők fellépése, a megyei pártbizottság első titkára óriási hatást gyakorolt, s minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy elhagyja helyét, lemondjon, s ne csupán formailag, de valóságosan is átadja a hatalmat.)

Már jó későre járt az idő október 26-án, mikor a fiúkollégiumban csörgött a telefon, és egy ismeretlen hang tájékoztatta az igazgatót, hogy a városközpontban, a szovjet emlékmű körül emberek csoportosulnak, s úgy tűnik, valamire készülnek. Rövid tanácskozás után a jelenlévők úgy döntöttek, hogy elmennek a helyszínre, szemrevételezik a környéket, s ha kell, beszélnek az emberekkel. Hárman indultak el – a kollégium igazgatója, Ács István tanuló és Rácz Károly rendőrőrmagy, akinél fegyver is volt – de a gyér világításban sem a Bartók Béla úton, sem a mozi, sem a vasúti átjáró, sem pedig a szovjet emlékmű körül semmi olyat nem tapasztaltak, ami a bejelentést igazolni látszott volna. A város teljesen csendes volt, kihalt, az utcákon nem

tartózkodott senki. A szovjet emlékmű ledöntése és eltávolítása ennek ellenére másnap a kora délutáni órákban mégis megtörtént.

Október 27-én, szombaton további jelentős események zajlottak le Nógrád megye székhelyén, Salgótarjában. A szovjet emlékmű ledöntése után *mintegy három-négyszáz fős tömeg újra* a megyei pártbizottság épülete elé vonult, hogy elégedetlenségének hangot adjon a legilletékesebbnek ítélt helyen, a legilletékesebbnek ítélt vezetők, a megyei pártbizottság funkcionáriusai előtt. Az épület bejáratánál a tömeg néhány másodpercig tanácsalanel állt, majd beszédek következtek. Többen is szóltak. Így Ács István középiskolás tanuló is, aki az Ideiglenes Forradalmi Nemzeti Bizottság álláspontját próbálta az emberekkel megismertetni. Beszédének nem volt sikere, amint a többi felszólaló szavainak sem. A szónokok ezt követően a pártbizottság épületébe húzódtak vissza, magukkal hurcolva a kétségkívüli kudarcot, amely eléggé váratlanul érte őket. A tüntető tömeg pedig, miután reagálás a későbbiek során sem érkezett, lassan feloszlott. Úgy mentek el az emberek, hogy nem tudták (nem tudhatták), hogy az épületben nem tartózkodik már ott a megyei pártbizottság első titkára, s nem tartózkodnak ott az MDP helyi vezetői sem.

Ezen a napon történt a *megyei pártbizottság címtáblájának italos üveggel történő levertése* is. Az ótágú csillag levételére azonban ekkor nem került sor, bár ez is szóba jött. Ezekben az akciókban – tanári segédlettel – aktív szerepet játszottak a salgótarjáni középiskolás diákok, a fiúkollégium tanulói.

*

Eközben a szomszédos fiú diákothonban is zajlottak az események.

– Igazgató Polgártárs! Igazgató Polgártárs!

A kollégium vezetője előbújt az igazgatói szobából, ahol mint napközben legtöbbször,

most is tartózkodott. Elegáns volt, mint mindig, öltözködésére ezekben a napokban ugyanúgy ügyelt, mint korábban.

– Mit akartok? És miért kiabáltok?

– Igazgató Polgártárs, mienk a hatalom!

– Nofene. Hogyhogy?

– Mienk a hatalom. Az ósbolsevik Hajdu nekünk adta.

– Az első titkár?... És ő most hol van?

– Meglépett.

– Meglépett? Hová?

– Ki tudja? Innen mindenesetre eltűnt. Talán a városból is elment.

(Hajdu József az MDP Nógrád Megyei Pártbizottságának első titkára ekkor már valóban nem tartózkodott Salgótarjában, a szlovákiai Besztercebányára távozott.)

– És, ha szabad tudnom, mit kezdtek a rátok ruházott hatalommal? – kérdezte most már csendesebben, de még mindig eléggé bizalmatlanul az igazgató, aki nagyon hamar kapcsolt, s felfogta a nem mindennapi hír igazi tartalmát és jelentőségét. Azt, hogy ezek a középiskolás fiúk valóban a hatalom csúcsára kerültek ezekben a napokban, itt Nógrád megye székhelyén, Salgótarjában.

– Megtartjuk. Megszervezzük. Megvédjük. – mondták egymás szavába vágva, úgy, ahogy csak ilyen fiatalon tud mondani valamit az ember.

Az igazgató végighordozta tekintetét rajtuk. Szeme megpihent a kissé zömök Édesen és a nála alig magasabb szőke, göndörhajú Ácson, és így folytatta:

– Rendben van. Tartsátok meg, szervezzétek, és védjétek a hatalmat! De a felelősségről se feledkeztek meg! Most már ti vagytok a felelősök. Feleltek mindenért, ami ebben a városban történik.

– Lesz fegyverünk, és majd gyűléseket is kell tartanunk.

– Ez mind igaz. Lesz fegyveretek, és majd gyűléseket is kell tartanotok. De azért a legfőbb kötelességetekről se feledkeztek meg!

A legfőbb kötelességek ugyanis továbbra is a tanulás lesz. Engem pedig ne "polgártársozzatok", hanem szólítsatok "igazgató úrnak", mint eddig. Sem az "elvtársozást", sem a "polgártársozást" nem szeretem – mondotta búcsúzóul az igazgató a diákoknak.

Ezt követően a fiúkollégiumban harci felszereltséggel rendezkedtek be a diákok. Fegyvereket kaptak – és szereztek – és a földszint egyik helyiségét őrszobává alakították át. Angyal ÁVH-s őrnagy már október 26-án négy géppisztolyt vitetett a fiúkollégiumba. Azokat azonban két nap múlva – nem tudni kinek a parancsára, s azt sem, hogy hová – eltávolították onnan.

(Más források szerint a fegyvereket a Salgótarjánban tartózkodó rétsági egység katonái vitték a diákotthonba. Még hozzá két páncélos tiszt a megyei tanács épületével szemben, a Rákóczi út túlsó oldalán, a piactéren lévő felvonulási épületből, amelyet akkor lőszerraktárnak használtak.)

Mivel a fegyverek eredete, s kollégiumba szállításuk módja (és részben időpontja) nem eléggé tisztázott, maradjunk a pusztá tényeknél!

Ezek szerint a salgótarjáni fiú diákotthonban jelentős mennyiségű fegyver halmozódott fel október 26-át követően. Raktárnak a társalgó termét használták, amely a bejárat közelében, a földszinten volt található. Körülbelül négy-öt géppisztolyt, ugyanannyi puskát, három-négy láda kézigránátot tároltak a

helyiségben, sőt még egy golyószórót is a hozzávaló, szükséges töltenyekkel.

November 4-én reggel Ács István a megyei kiegészítő parancsnokság épületéből társaival katonai egyenruhákat hozott, amelyek nyomban felkeltették a diákok érdeklődését. Azonnal szétosztották a több mint húsz darab katonaruhát, s nevetgélve próbálgatták, hogy jó-e rájuk? Végül tizenöt tanuló egyenruhába öltözött. Ők komolyan készültek a harcra.

Már egyenruhában feszítettek, mikor a kollégium igazgatója, aki az akcióról mit sem tudott, közéjük toppant.

– Mi történik itt? Mi ez az egész? – rivallt rájuk.

Néma csend. Senki nem válaszolt.

– Ti nem tudjátok, mi történt?

– Nem.

– Nem tudjátok, hogy az oroszok megtámadtak minket? Hogy Budapesten harcok folynak? Az oroszok nemsokára itt lesznek, ti pedig egyenruhában paradéztkot?

– Megtámadtak? Az nem lehet.

– De lehet. Lehet, mert van. Azonnal vetkőzni! Le az egyenruhával! Egyenlőre az irodába tegyétek, aztán vigyétek el valahová!

A fiúk szó nélkül engedelmeskedtek. Hang nélkül öltöztek át civilbe. Csend volt az épületben, csak az eső kopogott az ablakpárkányokon.

Az egyenruhákat két nap múlva, november 6-án szállították el. Éppen az orosz csapatok megérkezése előtt.